

TARİHSEL/TOPLUMSAL TRAVMALARIN KUŞAKLARARASI PSİKOSOSYAL ETKİLERİ: DERSİM 38 ÖRNEĞİNDE BİR OLGU SUNUMU**Gülnaz KARATAY***
Azad GÜNDERCI****ÖZET**

Tarihsel/toplumsal travmaların kuşaklararası aktarım potansiyeli oldukça güçlüdür. Bu yönüyle, tarihsel/toplumsal travmalar sadece sağ kalanları değil sonraki nesilleri de etkileyerek, kuşaklar boyu sürebilen psikososyal yakınmalara yol açabilmektedir. Travmaya maruz kalan ebeveynlerin ortaya koymuş olduğu semptomlar, sözsüz davranışlar, keder ve bilinçsiz korkular, çocuklar tarafından adeta hafızaya alınarak içselleştirilir. Bu süreçte sonraki kuşakların yardımsız kalması toksik stres yükünü artırmaktadır. Bu olgu sunumunda Dersim 1938'in (Tertele) psikososyal boyutta yol açtığı uzun dönemli etkileri ikinci kuşak bir travma mağdurunun gözünden değerlendirilmiş ve yol açtığı sonuçların önleyici, tedavi edici ve rehabilite edici hizmetler açısından önemi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuşaklararası Aktarım, Ruh Sağlığı, Toplumsal Travma, Dersim 1938

INTERGENERATIONAL PSYCHOSOCIAL EFFECTS OF HISTORICAL/SOCIAL TRAUMA: A CASE REPORT IN DERSİM 38 EXAMPLE**ABSTRACT**

The potential for intergenerational transmission of historical/social traumas is quite strong. In this respect, historical/social traumas affect not only the survivors but also the next generations, leading to psychosocial complaints that can last for generations. The symptoms, nonverbal behaviors, grief and unconscious fears revealed by the parents exposed to the trauma are internalized by being absorbed by the children within the family system. In this process, the absence of help from the next generations increases the toxic stress load. In this case report, the long-term effects of Dersim 1938 (Tertele) on psychosocial dimension will be evaluated in the eyes of a second generation trauma victim and the importance of these results in terms of preventive, therapeutic and rehabilitative services will be discussed.

Keywords: Intergenerational Transmission, Mental Health, Social trauma, Dersim 1938

1. GİRİŞ

Toplumsal travma; savaş, doğal felaketler, soykırım gibi nedenlerle ekstrem düzeyde ortaya çıkan, kuşaklar boyu sürebilen fiziksel ve psikolojik yaralara yol açan, beraberinde ayrımcılık, yoksulluk ve göç gibi olgularla ağırlaşarak yaşanmaya devam edilebilen kolektif bir fenomen olarak tanımlanmaktadır (Toledo, 2014,s.2). Tarihsel/toplumsal travmalara çözülmemiş travmalar da diyebiliriz çünkü bir kısmı ret edilmekte, diğer bir kısmı kabul edilse bile gerekleri yeterince ortaya konulmamaktadır. Doğmadan çok önce gerçekleşmiş olsalar bile, bireyler, yaşamlarını etkileyen tarihsel olayların ortak bir hafızasına sahip olabilmektedirler. Bu yönüyle kolektif anıların sosyal kimliği inşa etmek ve sürdürme ile ilgili önemli bir işlevi vardır. Sadece travmatik olayları yaşayanlar

* Prof. Dr., Munzur Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, e-mail: gkaratay@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0002- 6488-0890

** Uzm. Dr., Psikiyatrist/Psikoterapist, drzadgunderci@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-4466-1794
Olgu Sunum Sayfa Sayısı: 282-291

Makale Geliş Tarihi:11.01.2023 Makale Kabul Tarihi:25.03.2023 Makale Yayın Tarihi: 25.03.2023

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

değil, yaşanan olgulara doğrudan tanıklık etmeyen sonraki nesiller de travmayla ilgili kolektif hafıza inşa edebilmektedirler (Hirschberger, 2018).

İkinci kuşaklarda ortaya çıkan sekonder travma, doğrudan bir fiziksel maruziyet ya da duygusal yaralanma olmadığı halde dolaylı olarak travmanın etkileri ile yüzleşmeyi içeren bir kavramdır (Greenblatt-Kimron vd., 2021). İkincil travmatizasyona ilişkin çalışmalar, Holokost'u (Yahudi Soykırımı) yaşayan mağdurların çocuklarında bazı psikiyatrik semptomların gözlemlenmesi ile literatüre girmeye başlamıştır. Benzer çalışmalar Vietnam Savaşı gazilerinin çocuklarında, Amerikan yerlileri, Afro- Amerikalılar, Avustralyalı Aborjinler, Yeni Zelanda Maorileri, Ermeniler, Balkan ve Afrika toplumlarında çocuklar üzerinde devam ettirilmiştir (Dekel & Goldblatt, 2008; Bombay, Matheson & Anisman, 2009; O'Neill vd., 2016). Yapılan çalışmalarda toplumun varlığını hedef alan travmaların, sonraki kuşaklara psikodinamik, çevresel ve sosyal kanallar aracılığıyla aktarıldığı düşünülmektedir (Kellerman, 2001). Bu aktarım biçimleri geçerliliğini korumakla birlikte, son zamanlarda travma aktarımının nöroendokrin, nöroanatmik ve epigenetik etki gibi biyolojik yollarla da gerçekleştiğine ilişkin kanıtlar da bulunmaktadır (Ramo Fernández et al., 2015; Chaumette et al,2016).

Özellikle günümüzde, küresel düzeyde travmatik deneyimlerin artmasıyla birlikte, travma aktarım süreçlerinin ve uzun dönem etkilerinin daha açık bir biçimde anlaşılmasının, önleyici, tedavi edici ve rehabilite edici hizmetler açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Belirtilen bu süreçlere katkı sunulması amacıyla planlanan bu olgu sunumunda; 1937-38 yılları arasında bugünkü adıyla Tunceli, eski ismiyle Dersim olarak ifade edilen bölgede gerçekleşen ve yerel dilde Tertele olarak ifade edilen tarihsel travmanın kuşaklararası psikososyal etkileri, ikinci kuşak travma mağduru olan M.A'nın aktarımları üzerinden analiz edilmiştir.

2. YÖNTEM

Olgu sunumu biçiminde planlanan bu çalışmanın verileri derinlemesine görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Olgu sunumu tıbbi olarak ender görülen görülen bir hastalık ya da durumun ya da bilinen bir hastalık ya da durumun farklı bir klinik türevinin tüm ayrıntılarıyla ortaya konulduğu bir çalışma türüdür (Karatay; 2022 s.49). Bu kapsamda toplumsal travmanın yüzleşilmemiş dolayısıyla farkında olunmayan boyutlarının ikinci kuşak bir olgunun deneyimleri üzerinden anlaşılmaya çalışmasının, tarihsel travmaların maliyetinin anlaşılması bakımından önemli katkıları olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla M.A.'nın son yıllarda yaşantısının büyük bir kısmını geçirdiği köyüne gidilmiş ve yaklaşık 80 dakika süren görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme, M.A.'nın yaşadığı evde çevresel uyaranların azaltıldığı bir odada gerçekleştirilmiştir. Görüşme sürecinde M.A.'nın herhangi bir baskı altında kalmadan düşüncelerini rahat bir biçimde ifade etmesine izin verilmiş, yorumlardan kaçınılmış ve zaman zaman açıcı sorular yöneltilerek konuşmaya teşvik edilmiştir. Konuşma içeriğiyle ilgili duygusal yoğunlaşma yaşandığında görüşmeye ara verilmiş ve rahatlaması sağlanmıştır. Görüşme içeriği, ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış ve M.A.'nın kendi ifadeleri korunarak dökümanite edilmiştir. Görüşme içeriği dökümanite edilirken M.A.'nın paylaşılmasını istemeyebileceği kısımlar için tekrar teyit alınmış, özellikle paylaşılmasını istediği kısımların vurgusu artırılmıştır.

3. BULGULAR

3.1.Görüşme Yapılan M.A.'nın Bazı Tanımlayıcı Özellikleri

Cinsiyet: Erkek

*Yaş:*60

Öğrenim Durumu; Ortaokul (Lise terk)

Meslek: İşsiz

Kardeş Sayısı; 8 kardeş (1 abla ve 1 ağabeyi hastalıktan, 1 ağabeyi ise siyasi faaliyetler nedeniyle yaşamını yitirmiş).

Tertele Döneminde Ailesel Kayıplar:

Baba tarafından; babasının babası, babasının amcaları, babaannesi. Amcalarından sadece bir tanesi Tertele'den sağ kurtulmuş, ancak o amcası da sürgündeyken tüberkülozdan yaşamını yitirmiş.

Anne tarafından; annesinin babası.

3.2.İkinci Kuşağın Gözünden Birincil Travma Mağdurunun Yaşam Öyküsü

3.2.1.Babasına İlişkin Hafıza

Tertele gerçekleştiğinde babam tahminen 9-10 yaşlarında, annem ise 7 yaşlarındaymış. Anne ve babamın çocukluğuna ilişkin fazla bir şey bilmemekteyim. Ebeveynlerim sürgüne gönderildikleri Manisa'da iki sahipsiz çocuk olarak (annesinin kimin yanında olduğundan emin değil) tanışıp evlenmişler. Evlendiklerinde muhtemelen babam 17-18 yaşlarında annem ise 13-14 yaşlarındaymış. Babam, evlendikten sonra askere alınmış ve annem askerlik boyunca Manisa'da başkasına muhtaç biçimde yaşamak zorunda kalmış. Babam Manisa'da iken orada kalması için bir tarla verilmiş ancak askerliğini tamamladıktan sonra doğduğu topraklara geri dönmek istemiş. Geri döndüğünde, başka yerde (Mazgirt ilçesine bağlı Beyler Mezrası-Mezra Begleran) toprak verilmesine rağmen, özellikle tekrar gelip yakınlarını kaybettiği köye yerleşmiş. Köyüne yerleştikten sonra, yeniden düzen kurmaya çabalamış. Ancak 24-25 yaşlarında yoğun şiddet eğilimi açığa çıkmış ve yakınlarına (annem, kardeşlerim, amcalarım vs.) şiddet uygulamaya başlamış. Şiddet davranışı nedeniyle aile içi sorunlar artınca bulunduğu köyü terk edip Tunceli merkeze taşınmış ve yalnız başına yeniden bir yaşam kurmuş. Bu tarihten sonra bir daha köye dönmemiş. Tunceli merkezde kendisine yeniden bir gece kondu inşa etmiş. Bu kısımları hayal mayal hatırlıyorum. Biz annemle köyde kaldık. Sanırım babam köye gelince dağları, yaylaları gezdiği için geçmiş dönemde yaşadıkları aklına geldi, kayıpları gözünde canlandı. Bu durum da kötüleşmesine ve psikolojik sorunların başlamasına neden oldu diye düşünüyorum. Babam aynı zamanda aşırı titizmiş, kış ayında bile her gün banyo yapmaya başlamış. Psikolojisi bozulduktan sonra yaşadıklarına tepki olarak 12 yıl hiç su içmemiş. Hatırlıyorum sürekli çay ve sigara içerdi. Babam gidince, babamın sorumluluklarını küçük yaşta (11-12 yaşlarında) olan abim üstlenmişti. Annemle birlikte, köyde çok çalışırdı. Babam şehirde biraz daha sakinleşmişti. Bir süre sonra babamın peşinden biz de Tunceli merkeze taşınmak zorunda kaldık. Ancak hayvanlarımız olduğu için köyle bağlantılarımız sürüyordu. Bizler köye gelip gitmemize rağmen babam bir daha köye dönmedi, kardeşinin cenazesine, çocuklarının düğününe bile gelmedi. Babam aşırı sigara içerdi,

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

zaten bir süre sonra akciğer kanserine yakalandı. Hastalığına rağmen sigarayı bırakamadı. 60 yaş civarında yaşamını yitirdi.

Babam çok güzel insandı, iyi insandı. Beni annemden daha çok severdi. Babam yaşadıklarını anlatmadı, kendini sessizleştirdi, çünkü çok kayıpları vardı. Bazen kendiliğinden çocukluğunu anlatırdı ancak tekrar yaşamamak için detaylara hiç girmezdi, geçiştirirdi. Mesela amcasının bir kızının çok güzel olduğunu, askerler tarafından hayvanın terkesine bindirilerek götürüldüğünü söylerdi, hafızasında o an berrak bir biçimde kalmıştı. Babamın hikayesini daha çok annemden ve çevreden dinledim. Ancak sürekli olarak “bizi kim bu hale getirdiyse Allah hesabını sorsun” dediğini duyardım. Gece gündüz sigara içerdi, devamlı kendi kendine ağlardı. Dini inançlarına çok bağlıydı. Hastalandıktan sonra kendisine dini misyon biçmişti, kurtarıcı gibi davranırdı. Bir öküzü vardı, öküzünün sırtına çul atıp at gibi binerdi. Öküzüyle yatar, öküzüyle kalkardı, kutsallık atfetmişti. Yaşamı boyunca başkalarına muhtaç olmamak babam için çok önemliydi. Sürekli olarak başkalarına muhtaç olmamamızı, çabalamamız gerektiğini söylerdi.

3.2.2. Annesine İlişkin Hafıza

Tertele zamanında annem babamdan daha küçükmüş. Annem yaşadıklarını daha rahat anlatırdı. Tertele zamanında yaşadıkları eziyetleri annem daha soğukkanlılıkla anlatırdı. Sürgünde kendilerine insan gözüyle bakılmadığını, kötü davrandıklarını, hor görüldüklerini ağlayarak anlatırdı. Annem çok çalışkandı, katıydı ve sertti. Bize şiddet uygulardı. Sanırım benim de asabiliğim annemden geliyor. Annem zamanını son ana kadar sürekli çalışarak geçirdi, yoğun bir çaba içindeydi. Özellikle büyük abime çok düşküdü. Annem bize karşı sert olmasına rağmen, doğaya ve hayvanlara karşı çok merhametliydi, av yapmama çok kızardı. Dini inançları vardı ancak ara ara Tanrıya isyan ederdi. “Allah’ım bu olanları niye görmedin, bu yaşadıklarımız niye başımıza geldi, sen neredeydin?” sözlerini annemden sık sık duyardım. Annem özellikle başkalarının ölümünden çok etkilenir, hayıflanırdı. Annem 7-8 yaşlarından itibaren sigara içmeye başlamış, o nedenle babam gibi o da sigara tiryakisiydi. Babam pes etmişti ama annem hayata tutunmak için çok çabaladı, abimle birlikte bütün sorumluluğu üstüne aldı. Abim okulu bırakmak zorunda kaldı, evin ve hayvanların sorumluluğunu üstlendi...

3.2.3. İkinci Kuşak Olan M.A’nın Kendi Yaşam Öyküsü

En küçük çocuktum, çok zorluk çekmedim. Çocukluğumda özellikle babam beni çok severdi. Çocukken özellikle nenemden ve annemden Tertele hikayelerini dinleyerek büyüdük. Özellikle nenem (anneanne) çok öğreticiydi. Keşke anlattıklarını kayıt edebilseydim. Ben diğer yaşlılarıma göre daha fazla merak ederdim, ne yaşadıklarını anlamaya çalışırdım. Çocukken çok farkında değildim ama zamanla bu acılar beni de sardı. Nenemin (babaanne) yakıldığı yerde kalıntıları gördük, boncuk vardı. Mağaralarda kemikleri görürdük...

O zaman toplumumuz oldukça yoksulmuş, yaşadığımız yerde tarım arazileri oldukça darılmış. Aşiretimizin elinde silah da olunca hayatta kalmak için bazı tarım ürünlerine el koyuyorlarmış. Ayaklarına çarık yapabilmek için başaklarının hayvanlarına el koyarlarmış. Bütün bunlar bir toplumu kırımdan geçirmeye gerekçe olabilir mi? O dönemde çocuk da olsa, yedi yaşında da olsa ardiçların dibini, ağaçların dibini, taşların dibini arayıp bulmuşlar ve öldürmüşler. Kurtulanlar; saklanmayı başaranlar, başkalarına ırgatlık yapanlar, hizmetçi gibi kullanılanlar.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Lise’de okulu yarıda bırakmak zorunda kaldım, köye gelip abime yardım ettim. Gençlikte işe yerleştim, yapamadım, bırakıp Almanya’ya gittim. Almanya’da 5 yıl yaşadım, babam gibi vatanım vatanım dedim. Oradan da geri köye döndüm. Şu anda köyde yalnız yaşıyorum, eşim, çocuklarım merkezde yaşıyor. Kendimi babama benzetiyorum. Çaydanlık ocaktan hiç inmez ve günde 1,5-2 paket sigara tüketiyorum. Alkolü ne kadar bulabilirsem o kadar içiyorum. Şehre gittiğimde alkol tüketimim artıyor. Sağlığım pek iyi değil. Yalnız kaldığımda, babam aklıma gelir, annem aklıma gelir, onların yaşadıkları, korkuları, açlık sefalet aklıma gelir. Babamla ilgilenilmedi, kimse doktora götürmedi, acılar içinde öldü (ağlayarak anlatıyor). Şu anda bulunduğumuz yer ailemin Tertele’yi yaşadığı köy. Çocukluğumda bana anlatılanları yaşıyormuş gibi hissediyorum. Bana anlatılanlardan hangi dağda kimin vurulduğunu biliyorum, sanki ben yaşıyormuşum gibi hissediyorum. Örneğin Ahpanos vadisinde yaşananlar hayalimde canlanıyor. İkinci 38’i 94’te de yaşadık, şimdi de yaşıyoruz. Büyüklerimiz ’38 öncesi de çok şeylere tanık olup, yaşadılar. Bu gördüğünüz yıkık evler ‘94’te kalma. Buraları terk etmeye zorlandık. Bu acıları bizimle birlikte Tertele’yi yaşayanlar da tekrar yaşadı. Ne yazık ki doğduğumuz, büyüdüğümüz yerler acı hatıralarla dolu. Bu sarmaldan kurtulamıyoruz. Bütün bu yaşananlara rağmen, barış olsun istiyoruz, yapılanlar kabul edilsin istiyoruz, mezar yerlerimiz belli olsun istiyoruz. Kimseye kinimiz yok. Bu kısmı iyice vurgulayın, biz barış istiyoruz, kimseye kinimiz yok, sadece çocuklarımız için barış istiyoruz...

4. TARTIŞMA

Tarihsel/toplumsal travmalara ilişkin bu olgu analizinde görüldüğü üzere; sürgüne gönderilen anne ve baba zorunlu göçün ortaya çıkardığı sorunlar ve ruhsal zorlanmalar nedeniyle (...*sürgünde kendilerine insan gözüyle bakılmadığını, kötü davrandıklarını, hor görüldüklerini ağlayarak anlatırdı...*) doğdukları topraklara geri dönmek istemişlerdir...*Ebevyenlerim sürgüne gönderildikleri Manisa’da iki sahipsiz çocuk olarak (annesinin kimin yanında olduğundan emin değil) tanışıp evlenmişler. Babam Manisa’dayken orada kalması için bir tarla verilmiş ancak askerliğini tamamladıktan sonra doğduğu topraklara geri dönmek istemiş...* Aynı biçimde geri dönme isteğini Almanya’ya göç eden M.A.’nın yaşantısında da görmek mümkündür. M.A bu durumu ....*Çocukken çok farkında değildim ama zamanla bu acılar beni de sardı..... Almanya’da 5 yıl yaşadım, babam gibi vatanım vatanım dedim. Oradan da geri köye döndüm...* biçiminde ifade etmektedir.

Travma deneyimi olup zorunlu göçe maruz kalan bireyleri, yas sürecinin yanı sıra mikroagresyonizme maruz kalma gibi zorlu süreçler de bekleyebilmektedir. Yas süreci hem fiziksel hem de kimliksel kayıplar adına yaşanmaktadır (Garland, 2011). Göç eden bireylerde geçmişe, mekâna, eski yaşantıya yoğun bir özlem ve bağlılık göze çarpmaktadır. Bu olguda da, tekrar doğdukları topraklara dönmek isteyen ebeveynlerin göç ve travmatik yaşantılar sonucunda bir yas duygusu içinde olma ihtimalleri oldukça yüksektir. M.A’nın anlatımlarında ebeveynlerinin yas sürecini devam ettirdiğine dair izler bulunmaktadır. Örneğin M.A babası Tertele’ye ilişkin bir olayı canlı biçimde halen hatırladığını ve gözünün önünden o görüntünün gitmediğini şu sözlerle aktarmıştır; ...*Mesela amcasının bir kızının çok güzel olduğunu, askerler tarafından hayvanın tergisine bindirilerek götürüldüğünü söylerdi, hafızasında o an berrak bir biçimde kalmıştı...* Bu anlatımlar uzamış yas sürecine işaret etmektedir. Erişkinler, kaybettikleri yakınlarının zihinsel imajını kendi zihinlerinde hayali olarak canlandırabilme yeteneğine sahiptirler. Bu nedenle travmalı bireylerde yas sürecinin uzun sürebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Herman’a göre (2011) travmatik olaylar kişilik yapısını paramparça etmekte, sevgi, güven, inanç ve duygu sistemini önemli

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

ölçüde bozmaktadır. Tahka (1984) bunu geleceksizlik olarak tarif etmiştir. Ancak bu süreçte kişi, spontan ya da destekli bir biçimde, yitirdiği nesnenin zihinsel temsili ile yüzleştğinde, duygu yoğunluğunu azalttığı ve zihinsel temsilin sıcak etkisi soğumaya başladığında, yas sürecini tamamlamayı başarabilir (Arslan, 2022 s.76). Bu süreçte profesyonel destek kadar yakın çevren gelen tutarlı ve güven dolu bir destek de iyileştirici olabilir.

Travmayı çağrıştıran mekânlar, sesler, kokular, ışık ya da diğer imgele hatırlamayı anlık olarak harekete geçirebilen imgelerdir. Cenaze törenleri, düğünler, kalabalık ortamlar, hareket halindeki bir tren, asker gibi imgeler aracılığıyla hafıza anlık olarak (flashback) geri gelebilmektedir. Bu “sıcak yerler” geniş grupların bireyleri arasında, ister bireysel isterse topluca, anında yoğun duygular uyandıran veya küllenmiş duyguları yeniden alevlendiren fiziksel bir yer olarak tanımlanmaktadır (Volkan, 2001). M.A'nın anlatımlarında travmatik olayların yaşandığı mekanların aileyi önemli düzeyde etkilediği açık bir şekilde görülmektedir. M.A'nın babasıyla ilgili anlatımlarında (...*Köyüne yerleştikten sonra, yeniden düzen kurmaya çabalamış. Ancak 24-25 yaşlarında yoğun şiddet eğilimi açığa çıkmış ve yakınlarına (annem, kardeşlerim, amcalarım) şiddet uygulamaya başlamış.... Sanırım babam köye gelince dağları, yayaları gezdiği için geçmiş dönemde yaşadıkları aklına geldi, kayıpları gözünde canlandı. Bu durum da kötüleşmesine ve psikolojik sorunların başlamasına neden oldu diye düşünüyorum....*) bu sıcak mekanların babasında yarattığı etkiyi ve babasının kayıplarını hatırlatan bu mekanlardan kaçındığını, önemli sosyal olaylarda bile (...*Bizler köye gelip gitmemize rağmen babam bir daha köye dönmedi, kardeşinin cenazesine, çocuklarının düğününe bile gelmedi...*) bir daha travma bölgesine dönmemesinden anlamak mümkündür.

Ayrıca M.A'nın travmatik olayları bizzat yaşamadığı halde anlatımlardan etkilenecek bu “sıcak yerler” den olumsuz bir biçimde etkilendiği göze çarpmaktadır. M.A., “sıcak yerler” in ruhsal alanı üzerindeki olumsuz etkilerini şöyle anlatmaktadır; ...*Çocukken çok farkında değildim ama zamanla bu acılar beni de sardı. Nenemin yakıldığı yerde kalıntıları gördük, boncuk vardı. Mağaralarda kemikleri görürdük... Şu anda bulunduğumuz yer ailemin Tertele'yi yaşadığı köy. Çocukluğumda bana anlatılanları yaşıyormuş gibi hissediyorum. Bana anlatılanlardan hangi dağda kimin vurulduğunu biliyorum, sanki ben yaşıyormuşum gibi hissediyorum. Örneğin Axpanos Vadisi'nde yaşananlar hayalimde canlanıyor... Ne yazık ki doğduğumuz, büyüdüğümüz yerler acı hatıralarla dolu. Bu sarmaldan kurtulamıyoruz...* Bireyler veya gruplar, doğmadan çok önce gerçekleşmiş olsalar bile, yaşamlarını etkileyen olayların ortak bir hafızasına sahip olabilmektedirler. Kolektif anıların sosyal kimliği inşa etmek ve sürdürme ile ilgili önemli bir işlevi vardır. Sadece travmatik olayları yaşayanlar değil, yaşanan olgulara doğrudan tanıklık etmeyen sonraki nesiller de travmayla ilgili kolektif hafıza inşa ederler. Tertele'de olduğu gibi, toplumun varlığını hedef alan travmalarda doğrudan etkilenenler yanında, sonraki kuşakların da onarım süreçleri önemlidir ve bazı çalışmalarda bu iyileşmenin nasıl gerçekleştiği gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle Tertele'yi doğrudan yaşayan bireylerde, spontan olarak gerçekleşen yüzleşme, travma akışını yeniden düzenleme, kabullenme ve iyileşme süreçleri Arslan (2022) tarafından tekil yaşam öyküleri üzerinden etkili bir biçimde kaleme alınmıştır. Ancak bu sürecin hayatta kalanların tamamında güçlenme ile sonuçlanmadığı aynı eserde yer alan ikincil kişilere ilişkin yaşam öykülerinden görülebilmektedir. Diğer yandan travmaya maruz kalıp hayatta kalan ebeveynlerin bilinçsizce sergilediği öfke, korku, çaresizlik gibi yerinden edilmiş duygu ve deneyimlerinin çocuklar tarafından absorbe edildiği görülmektedir. Sessizlik komplosu (conspiracy of silence) olarak ifade edilen iletişim tarzında,

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

travmatik deneyimler, açık bir biçimde paylaşılmaz ancak çocuklar bu deneyimleri hissederek içselleştirir. Bu olguda da, baba kendisini sessizleştirdiği halde ikinci kuşak olan M. A'nın özellikle babayla yoğun özdeşim kurduğu, görüşme sürecinde de anneden daha çok babaya odaklandığı dikkat çekmiştir.

Bu olguda Tertele'den sağ kurtulan M.A.'nın babasında ortaya çıkan bazı yakınmaların ömür boyu sürdüğü ve ailenin bütün sürecini etkilediği dikkat çekmektedir. M.A.'nın babasına dair anlatımlarında (*..Psikolojisi bozulduktan sonra yaşadıklarına tepki olarak 12 yıl hiç su içmemiş. Hatırlıyorum sürekli çay ve sigara içerdi.... Köyüne yerleştikten sonra, yeniden düzen kurmaya çabalamış. Ancak 24-25 yaşlarında yoğun şiddet eğilimi açığa çıkmış ve yakınlarına (annem, kardeşlerim, amcalarım) şiddet uygulamaya başlamış. Şiddet davranışı nedeniyle aile içi sorunlar artınca bulunduğu köyü terk edip Tunceli merkeze taşınmış ve yalnız başına yeniden bir yaşam kurmuş. Bu tarihten sonra bir daha köye dönmemiş.... Babam yaşadıklarını anlatmadı, kendini sessizleştirdi, çünkü çok kayıpları vardı. ... Hastalandığında kendisine dini misyon biçmişti, kurtarıcı gibi davranırdı. Bir öküzü vardı, öküzünün sırtına çul atıp at gibi binerdi. Öküzüyle yatar, öküzüyle kalkardı...)* babasının psikolojik sorunlar yaşadığı, şiddete meyilli antisosyal davranışlar sergilediği, bir dönem sonra tamamen içe kapandığını ve kendini bazen kurtarıcı rolünde gördüğünü anlaşılmaktadır. M.A.'nın babasına ilişkin bu aktarımı, Tertele'den sağ kurtulan babanın psikososyal yakınmalarının ileri düzeye ulaştığını düşündürmektedir. Bu olgunun babasında olduğu gibi travmatik yaşantıları olan bireylerde; içe kapanma, kişilerarası ilişkilerde şiddet eğilimi, alkol ve madde kullanım bozukluğu, anti-sosyal davranışlar, olayın tekrarlanma korkusu, yaralanma ve ölüm korkusu, huzursuzluk, panik, yas, depresyon ve çaresizlik görülebilen semptomlar ve durumlar arasındadır (Bjornsson vd., 2015).

M.A.'nın anlatımlarında göze çarpan bir diğer sorun ise; hem travmaya doğrudan maruz kalan baba ve annede hem de ikinci kuşak olan M.A'da ortaya çıkan madde kullanım öyküsüdür. *...Kendimi babama benzetiyorum. Çaydanlık ocaktan hiç inmez ve günde 1,5-2 paket sigara tüketiyorum. Alkolü ne kadar bulabilirsem o kadar içiyorum. Şehre gittiğimde alkol tüketimim artıyor. Sağlığım pek iyi değil. Yalnız kaldığımda, babam aklıma gelir, annem aklıma gelir, onların yaşadıkları, korkuları, açlık sefalet aklıma gelir...* Bu ifadelerden de görülebileceği gibi erken yaşam dönemlerinde maruz kalınan travmatik deneyimler, daha sonraki dönemlerde psikiyatrik bozukluklar ve madde kullanımı için risk oluşturmaktadır (MacMillan vd.,2001). Özellikle major depresyon, posttravmatik stres bozukluğu, dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu, borderline, antisosyal kişilik bozukluğu ve alkol/madde kullanım bozukluğu, çocukluk çağı travma öyküsü olan bireylerde sıklıkla karşılaşılan sorunlar arasındadır (Dunn, Ryan, Dunn, 1994). Travmalarda duygusal düzenleme başarısızlığında kendine zarar verme, yeme bozuklukları, madde kullanma, kumar veya aşırı çalışma gibi zorlayıcı davranışlara götürebilir. Özellikle madde kullanımı ve aşırı çalışma(*...Annem zamanını son ana kadar sürekli çalışarak geçirdi, yoğun bir çaba içindeydi...*) travmatik yaşantıları hatırlatan nesnelere ve düşüncelerin verdiği acıyla baş etme biçimi olarak başvurulan bir yöntem olabilmektedir. Bu nedenle travma deneyimi olan bireyler, kendilerini sürekli olarak meşgul tutabilmek için özel bir çaba içine girebilmektedirler.

Ayrıca babanın normal yaşantıdan farklı olarak çok fazla banyo yapması da (*...Babam aynı zamanda aşırı titizmiş, kış ayında bile her gün banyo yapmaya başlamış...*) travmatik yaşantılar sonrası ortaya çıkan obsesyonlarla baş etme biçimi olarak kompulsiyonu akla getirmektedir. Bilindiği

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

üzere çocukluk çağı travmatik yaşantıları kişiler için stresli durumlar olarak değerlendirilmekte olup, obsesif kompulsif bozukluğun oluşumuna yatkınlaştırıcı bir faktör olarak ele alınmaktadır (Lochner vd., 2002).

Travmalı ailelerde çocuk- ebeveyn arasındaki bağlanma stilleri de farklılaşabilmektedir. Travmaya maruz kalıp duygularını yeniden düzenlemekte zorluk çeken ebeveynlerden bazıları aşırı korumacı bir tutum geliştirirken, bazı ebeveynler rolleriyle ilgili katılaşabilmektedirler. Bu bağlanma stili “travmatik bağlanma” (traumatic attachment) olarak ifade edilmektedir (Salberg, 2015). Bu olguda da M.A’nın annesine ilişkin hafızasında, katı ve sert bir figür kaldığı gözlemlenmektedir. *...Annem çok çalışkandı, katıydı ve sertti. Bize şiddet uygulardı. Sanırım benim de asabiliğim annemden geliyor. Annem bize karşı sert olmasına rağmen, doğaya ve hayvanlara karşı çok merhametliydi, av yapmama çok kızardı...*

Diğer yandan ebeveynlerinin acılarına tanıklık eden çocuklar, özdeşim kurduğu bu acıları telafi etmek için sezgisel olarak hissettikleri bir sorumluluk içine girebilir, ancak gelişimsel özellikleri gereği telafi konusunda yetersiz kalabilirler. Bu durum travmaya maruz kalan ebeveynlerin çocuklarını yaşamlarının sonraki dönemlerinde depresyon, suçluluk ve öfke gibi durumlara daha yatkın hale getirebilmektedir (Salberg, 2015; Karatay vd.,2017). M.A.’nın anlatımında özellikle annesiyle birlikte abisinin ve kendisinin de travma mağduru olan babanın rol kaybını telafi edebilmek için aşırı bir çaba içine girdikleri görülmektedir. *...Babam pes etmişti ama annem hayata tutunmak için çok çabaladı, abimle birlikte bütün sorumluluğu üstüne aldı... Lise’de okulu yarıda bırakmak zorunda kaldım, köye gelip abime yardım ettim...*

Kolektif travmalarda anlam krizi devam edebilmektedir. Kolektif travma, hem mağdurlar (örneğin, “travma olduğunda Tanrı neredeydi?”) hem de failer (“Halkım böyle suçları nasıl işleyebilir?”) açısından inanç sistemini sarsabilmektedir (Hirschberger, 2011). Toplu travmalara maruz kalan bireylerde tanrıya yakarış aynı zamanda isyan sıkça gözlemlenebilen bir durumdur. M.A. annesinde gözlemlendiği bu durumu şöyle ifade etmektedir; *...Annem bize karşı sert olmasına rağmen, doğaya ve hayvanlara karşı çok merhametliydi...Dini inançları vardı ancak ara ara Tanrıya isyan ederdi. “Allahım bu olanları niye görmedin, bu yaşadıklarımızı niye başımıza geldi, sen neredeydin” sözlerini annemden sık sık duyardım...*

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu olgudan ayrıntılı olarak elde edilen verilere göre; tarihsel/toplumsal travmaların birincil kuşaklarda fiziksel ve psikolojik yıkımlar yanında ikinci ve üçüncü kuşaklara da psikososyal düzeyde önemli zararlar verdiği ve bu etkilerin ömür boyu devam ettiği görülmektedir. Ancak bu etkilerin gerek mağdurlar, gerekse yakınları tarafından travmayla bağının yeterince kurulamadığı ve hem birinci kuşakta hem de sonraki kuşaklarda yardım alma davranışından kaçınıldığı dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda; toplumsal travma ve psikososyal sağlık arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması ve farkındalığın artırılması için daha fazla saha çalışmasına ve elde edilen bulguların toplumla paylaşılmasına gereksinim olduğu düşünülmektedir. Ancak toplumsal travmaların yol açmış olduğu bütün bu maliyetten kaçınmanın en önemli aracı kuşkusuz önleyici politikalar geliştirilmesi ve toplumsal barışın teşvik edilmesi olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Y. (2022). 38, Travma İyileşme, ve Annemin Yüzyılı. İstanbul: Kalan Yay.
- Bombay, A., Matheson, K., Anisman, H. (2009). Intergenerational Trauma: Convergence of Multiple Processes among First Nations peoples in Canada Journal of Aboriginal Health. *J Aborig Health*, 5(3), s.6-47.
- Chaumette, B., Kebir, O., Mam Lam Fook, C., Bourgin, J. ve diğerleri (2016) Stress and psychotic transition: A literature review. *Encephale*. 42(4), s. 367-73, doi: 10.1016/j.encep.2015.10.001.
- Dekel, R., Goldblatt, H. (2008). Is there intergenerational transmission of trauma? The case of combat veterans' children. *Am J Orthopsychiatry*, 78: s.281-289.
- Dunn, G.E., Ryan, J.J., Dunn, C.E. (1994). Trauma symptoms in substance abusers with and without histories of childhood abuse. *Journal Psychoactive Drugs*, 26, s. 357-360.
- Greenblatt-Kimron, L., Shrira, A., Rubinstein, T., Palgi, Y. (2021). Event centrality and secondary traumatization among Holocaust survivors' offspring and grandchildren: A three-generation study. *J Anxiety Disord.*, 81:102401. doi: 10.1016/j.janxdis.2021.102401.
- Herman, J. (2011). Travma ve İyileşme: Şiddetin Sonuçları-Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre T. Tosun (Çev.). İstanbul: Literatür Yay.
- Hirschberger, G. (2018). Collective Trauma and the Social Construction of Meaning. *Front Psychol.*, 9, s.1441.
- Karatay, G., Günderci, A., Demir, M.C., Gürarşlan Baş, N., Çevik, Y. (2017). The Psychotraumatic Effects of 'Dersim 38' On The Second And Third Generation. *Academic Research International*, 8(2), s.78-88
- Karatay, G. (2021). Epidemiyolojik Araştırma Yöntemleri. Sağlık Disiplinlerine Özel Temel Epidemiyoloji. Ankara:Eęiten Kitap.
- Kellerman, N.P. (2001). Psychopathology in children of Holocaust survivors: a review of the research literature. *Isr J Psychiatry Relat Sci.*, 38, s.36.
- Lochner, C., du Toit, P.L., Zungu-Dirwayi, N et al. (2002). Childhood trauma in obsessive-compulsive disorder, trichotillomania, and controls. *Depression and Anxiety*, 15(2), s. 66-68.
- MacMillan, H.L., Fleming, J.E., Streiner, D et al. (2001). Childhood abuse and lifetime psychopathology in a community sample. *Am J Psychiatry*, 158, s.1878-1883
- O'Neill, L., Fraser, T., Kitchenham, A., et al. (2016). Hidden burdens: A review of intergenerational, historical and complex trauma, implications for indigenous families. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 11(2), s.173-186.
- Bjornsson, A.S., Hardarson, J.P., Valdimarsdottir, A.G., Gudmundsdottir, K., Tryggvadottir, A., Thorarinsdottir, K., ... Thorisdottir, A.S. (2020). Social trauma and its association with post-traumatic stress disorder and social anxiety disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 72, 102228.
- Ramo Fernández, L., Schneider, A., Wilker, S., Kolassa, I.T. (2015). Epigenetic alterations associated with war trauma and childhood maltreatment. *Behavioral Sciences and the Law*, 33(5), s.701-721.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Salberg, J.(2015). The texture of traumatic attachment: presence and ghostly absence in transgenerational transmission. *Psychoanal Q*, 84(1), 21-46.

Tahka, V (1984). Dealing with object loss. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 7 (1), s.13-33.

Toledo, P. (2014). Transgenerational Trauma: Autonomy, Anger and Somatization Between Children of Traumatized and Non– Traumatized Parents (Unpublished Phd Thesis), Bahçeşehir University, Istanbul.

Volkan, D.V. (2001). Massive Shared Trauma and “Hot” Places. Lucy Daniels Foundation Conference, Chapel Hill, North Carolina. (Erişim Tarihi: 20.03.2023): https://www.researchgate.net/publication/323769209_Massive_Shared_Trauma_and_Hot_Places

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür: Araştırmacılar olarak, geçmişini hatırlama riskini göze alarak çalışmaya derin katkı sunan katılımcı M. A.’ya sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Etik Boyut: Görüşmeler gerçekleştirilmeden önce, katılımcıya, elde edilen verilerin bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacağı, veri paylaşımında kişisel kimliğin ve onurun korunacağı bildirilmiş ve çalışmaya katılım ve ses kaydı alınması konusunda sözlü onamı alınmıştır.

Etik Kurul İzni: Çalışma verileri 2020 yılından önce toplandığı için etik kurul izninden muafır.

Katkı Oranı: Yazarların çalışmaya katkı oranları benzerdir.